

Ženske kot tajne sodelavke v obveščevalnih službah

Nuša Anna Hrustek, študentka doktorskega študija, Evropska pravna fakulteta, Nova Gorica
Sanja Gorza-Luk, študentka magistrskega študija, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru

Namen prispevka

Namen prispevka je predstaviti razlike med moškimi in ženskami in predstaviti problematiko prikazovanja žensk v vlogi tajne sodelavke v obveščevalni službi. Oblikovan je tako, da bralcu predstavi pregled različnih strokovnih in znanstvenih prispevkov del in predstavi nekatere primere iz zgodovine.

Metodologija

Prispevek je pregledni in je nastal s pomočjo analize znanstvenih člankov in druge literature (primarnih in sekundarnih virov).

Ugotovitve

Odgovor na temeljno vprašanje, ki se glasi ali so ženske nepogrešljivi del obveščevalnih služb, bomo poskušali najti v prispevku. Poraja se tudi vprašanje ali ne gre nemara zgolj za tradicionalno razmišljanje in stereotipe o razlikah med moškimi in ženskami. Ena izmed ugotovitev je ta, da nekateri avtorji nestrokovno, neznanstveno in nečloveško opisujejo ženske v vlogi tajnih sodelavk.

Izvirnost/pomembnost prispevka

Na temo žensk v vlogi tajnih sodelavk v obveščevalnih službah, ni veliko napisanega, zato je prispevek predvsem pregled do sedaj znanega in razmišljanje o vplivu osebnostnih lastnosti na njihovo delo v obveščevalni službi. Ugotovitve so namenjene temu, da bi javnost podrobneje seznanili z resnostjo problema pomanjkanja strokovne literature in špekuliranja pri delu žensk kot tajnih sodelavk.

Ključne besede: obveščevalna dejavnost, tajno sodelovanje, obveščevalne službe, tajna sodelavka

1 Uvod

V preteklosti so bili poklici opredeljeni glede na spol, poznali smo poklice, katere so opravljale le ženske in poklice, katere so opravljali le moški. Zgodovina in razvoj tajnega sodelovanja pa nam daje drugačno sliko, saj smo pričali marsikateri ženski, ki je delovala kot tajna sodelavka. Danes živimo v svetu, kjer bi lahko nekako rekli, da ženske opravljajo tudi moške poklice, moški pa opravljajo nekatere ženske poklice. V primeru tajnega sodelovanja pa se ni spremenilo kaj dosti, saj so še zmeraj tako ženske, kot tudi moški, zvesti temu poklicu. Pri tem lahko rečemo,

da ločitev neke dejavnosti, športa ali poklica, je le še stereotipno razmišljanje, ki pa upamo, da bo kmalu šlo v pozabo.

Ženske vseh starosti, slojev, večšin in kvalifikacij so si skozi zgodovino nezadržno utirale pot skozi delo tajnega sodelovanja in veliko doprinesle v obveščevalnih službah.

2 Osnovni pojmi

Obveščevalna služba nima enotne definicije, jo pa Šaponja (1999: 56) definira kot posebno organizacijsko obliko, v kateri se izvaja obveščevalna dejavnost v tujini oziroma v zvezi s tujino. Le te izvajajo obveščevalno, protiobveščevalno in varnostno zvrst, ob enem pa delujejo praktično na vseh področjih. Ena izmed oblik dela obveščevalne službe je tajno sodelovanje.

Enotne in splošno sprejete definicije pojma tajno sodelovanje ni (Purg, 2002: 63). V nadaljevanju avtor za različno definiranje tega pojma podaja razloge in sicer na raziskovano področje posamezniki gledajo z različnih zornih kotov. Povzemamo 19. člen Zakona o Slovenski obveščevalno-varnostni agenciji (2006), ki govori o tajnem sodelovanju in pravi, da agencija pridobiva podatke tudi s tajnim sodelovanjem in posebnimi oblikami pridobivanja podatkov. Sicer se tu ne omenja besede tajni sodelavec, vendar lahko iz člena sklepamo, da tako osebo imenujemo tajni sodelavec.

Šaponja (1999: 87) opredeli tajno sodelovanje, kot zbiranje podatkov s pomočjo ljudi, kjer so ljudje osnovni, glavni izvori in prinašalci podatkov. Purg (2002) metode tajnega sodelovanja v varnostnih in obveščevalnih službah uvršča med najstarejše in »klasične« metode. Tajno sodelovanje povezujemo s sinonimi, v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (2005) pa se povezuje s pojmi kot so: agent, obveščevalec, ovaduh, vohun, sodelavec in nekaj drugih. Pri tem lahko tajno sodelovanje tako povežemo s pojmom obveščevalna dejavnost.

Richelson (Richelson, 1989: 1; v Purg, 2002: 14) je obveščevalno dejavnost opredelil kot rezultat zbiranja, analiz, združevanja in interpretacije vseh razpoložljivih podatkov, ki zadevajo enega ali več vidikov tuje države oziroma operativnega področja, ki je neposredno ali potencialno pomembno za načrtovanje.

Vohunstvo pomeni prepovedano zbiranje tajnih, z zakoni zaščiteneh podatkov, ali pa opravljanje z zakoni prepovedanih aktivnosti, povezanih z obveščevalno dejavnostjo. Gre torej za protipravne aktivnosti, za katere določa pravni red kazenskopravne sankcije. Z obveščevalno dejavnostjo zbiramo tudi take podatke in opravljamo v tem smislu protipravne aktivnosti (v domači zakonodaji so take aktivnosti obveščevalne službe legalizirane s posebnimi zakoni o obveščevalni dejavnosti in službah). Zato lahko rečemo, da je vohunstvo le del in ena od metod obveščevalne dejavnosti, nikakor pa ne more biti njen sinonim (Šaponja, 1999: 59).

3 Razlike med spoloma

Ženska se od moškega razlikuje po fizičnih in fizioloških razlikah, torej po spolnih znakih, psiholoških lastnostih in možnosti rojevanja otrok.

Ženska je prisiljena že zgodaj prevzemati norme, ki so značilne za moško ali žensko populacijo. Tako naj bi se v mladosti punčke igrale z barbikami in fantki z avtomobilčki.

Avtorja Terman in Miles (1936) primerjata tipično žensko in moškega, pri čemer se za tipično žensko verjame, da se razlikuje v bogastvu in raznolikosti čustvenega življenja in v stopnji čustvene determiniranosti njenega vsakdanjega vedenja. Povprečna ženska naj bi doživljala nežnejše emocije, vključno s simpatijo, sočutjem in starševsko ljubeznijo, pri tem pa je deležna več varovanja in zaščite vseh vrst. Ženska je v primerjavi z moškim bolj plašna in večkrat jo

prevzamejo občutki strahu. Avtorja sta mnenja, da je njeno moralno življenje manj oblikovano s principi in bolj z osebnimi odnosi, vendar zahvaljujoč njenemu pomanjkljivemu pustolovstvu je mnogo manj kot moški vzrok večini kriminalnega vedenja. Njeno čustvovanje je bolj kompleksno kot pri moškem. Svojo osebnost usmerja k uglajenosti, plemenitosti in preokupaciji z umetnostjo in kulturo.

Andreja Avsec (2002) je na podlagi raziskave, kjer so analizirali stereotipe o razlikah med spoloma na področju osebnostnih lastnosti, prišla do podatkov, da ima povprečna ženska najbolj izražene lastnosti: ženskost, nežnost, čustvenost, toplina, skrbnost, radovednost, sočustvovanje in ljubeznivost. Za te lastnosti lahko rečemo, da so pozitivne in dojemljive in naj bi jih imela vsaka ženska.

Obstajajo vrednostne razlike med osnovnimi demografskimi skupinami, npr. med moškimi in ženskami, med starostno skupino. Vrednote posameznika so pod večjim vplivom vrednostnega sistema, ki obstaja v njegovi kulturi in tradiciji. Kakor obstajajo na področju rasnih, etničnih in razrednih predsodkov, lahko tudi za spolne predsodke rečemo, da prekrivanje resnice ni dobra pot za borbo proti njim (Musek, 1993).

Tekom ekonomskega, političnega, socialnega razvoja enakopravnosti žensk, njihove materialne neodvisnosti in emancipacije, lahko opazimo in smo priča spremembi mentalitete posameznika glede integracije žensk v javno življenje. Punčke so »zavrgle« barbike in v roke prijele francoski ključ, fantki pa so prijeli za škarje in platno.

Ponekod je še opaziti razlikovanje v odnosu do žensk, nekje so enakovredne in enakopravne sodelavke v različnih strokah, spet nekje ravno obratno. V nekaterih družbah na delovnem mestu žensko, ki je na višjem položaju, ne tretirajo kot enakovredno moškemu, kar pa ni zdravo, niti dobro za uspešno gradnjo temeljev te družbe. Počasi bi lahko že ovrgli te stereotipe in začeli na žensko gledati kot na osebo, ki ni določena le s spolom ali izgledom, temveč s svojo strokovnostjo.

Kot lahko vidimo iz naših dveh primerov, vohunjenje ne pozna spola. Primeri, ko je ženska delovala kot tajna sodelavka niso redki, vendar se o njih ne razpravlja tako pogosto, kot o moških. Ni pomembno ali nalogo opravi ženska ali moški, pomembno je le, da je naloga opravljena in to tako, da pridobimo tisto, kar želimo.

4 Najbolj poznane (odkrite) tajne sodelavke

Skozi zgodovino je delovalo kar nekaj tajnih sodelavk, med njimi najdemo Ethel Greenglass Rosenberg, Rose Pastor Stokes, Violette Szabo, ... Najbolj zveneče ime iz zgodovine je zagotovo Mata Hari, v današnjem času pa bi jo lahko primerjali z Anno Chapman. In ravno njujino zgodbo predstavljamo v nadaljevanju.

Mata Hari

Mata Hari se je rodila 1876 leta na Nizozemskem kot Margaretha Zelle. Mata Hari je preživela čas do prve svetovne vojne kot občasna plesalka, najrazličnejši moški ter nekatere ženske iz visokih krogov pa so uživali v njeni družbi in jo preživljali (Noe, 2011).

S ponosom je opravljala tudi najstarejšo obrt na svetu, pri čemer je svoje usluge prodajala le najmenitnejšim oboževalcem. Podatki o njenem vohunjenju so nasprotujoči – sama je izjavila da je vohunka za Francoze, oni so trdili da je nemška vohunka. Leta 1917 je bila aretirana v Parizu ter po sojenju bila postavljena pred strelski vod (Noe, 2011).

Anna Chapman

Anna Chapman je zagotovo najbolj znana in razkrita vohunka 21. stoletja. Leta 2001se je Anna poročila z Alexom Chapmanom, s katerim je zaživela boemsko življenje v Londonu. V začetku

njujinega zakona je bila zaposlena v banki, sčasoma pa se je začela dobivati z ruskimi mogotci, ki so imeli tudi velik vpliv nanjo, in Anna je postajala zmeraj bolj skrivnostna in arogantna. V zakon se je vpletal tudi njen oče, ki je bil KGB agent. Leta 2006 sta se ločila, vendar pri tem obdržala stike. Začela mu je razlagati o svojem življenju in kako so ji te mogotci pomagali v New Yorku v zelo hitrem času vzpostaviti sanjski posel, ki je bil po besedah bivšega moža, sumljiv. Ukvarjala naj bi se z nepremičninami vendar ji bivši mož tega še vedno ni verjel, saj so se v poslu obračali veliki denarni zneski za katere ni bilo nikakršne obrazložitve. Kasneje je bila Anna obtožena vstopa v ameriški politični krog in vohunjenja ter poročanja v Moskvo (Alpert, 2010). Anno Chapman je FBI leta 2010 zaradi vohunstva aretirala v manhattanski kavarni. Manj kot leto dni pozneje je dekle ljubljenska ruskih medijev, ima svojo TV-oddajo in je vzhajajoča zvezda politične desnice (K.S., 2011). Za njeno razkritje pa je kriv možki.

Kot lahko vidimo iz naših dveh primerov, vohunjenje ne pozna razlik med spoloma. Primeri, ko je ženska delovala kot tajna sodelavka niso redki, vendar se o njih ne razpravlja tako pogosto, kot o moških. Ni pomembno ali nalogo opravi ženska ali možki, pomembno je le, da je naloga opravljena in to tako, da pridobimo tisto, kar želimo.

5 Ženske kot tajne sodelavke

Pri primerjavi, ali je za delo tajnega sodelavca primernejši možki ali ženska, so si pogledi strokovnjakov nasprotujoči, saj so nekateri še vedno mnenja, da je to poklic za moške. Obveščevalne službe so bile nekako vedno tradicionalno moške v očeh javnosti, vendar se z leti spreminja.

V literaturi je zelo malo napisanega o ženskah v obveščevalnih službah in tako lahko nekateri povzamejo, da mogoče ženske niso primerne za delo tajne sodelavke oz. niso zaposlene kot tajne sodelavke.

Ženske naj ne bi bile primerne za delo v obveščevalni službi, saj je v njihovi naravi, da so čutne, ljubeče, pozorne, zaščitniške, ... Sprašujemo se, ali niso ravno to tiste lastnosti, ki pripomorejo v tej dejavnosti do uspešnosti. Rilmingtonova je ugotovila in poimenovala lastnost, ki jo morajo imeti ženske, matere v takšni službi: sposobnost predalčkanja (Rilmington, 2001).

Rebić (1984) kot glavne zamere in nezaupanje ženskam kot tajnim sodelavkam očita v treh stvareh: njihova poročila znajo biti netočna ali pretirana; če so premalo zaposlene jim je dolgčas – to zna biti nevarno; in zelo rade in hitro se zaljubijo v človeka za katerega delajo ali za katerim vohunijo.

Kegley (2004) pa po drugi strani je mnenja, da se ženske v dobi odraščanja zavedajo, kako se lahko integrirajo med prave ljudi, to izkoristijo in dosežejo zastavljeni cilj. Ob enem pa znajo tudi hliniti čustva, se lagati in zasledovati, ne da bi jih pri tem zasačili.

Tadić (1987) povzema po kontraobveščevalcu Orestu Pintu tri pomankljivosti pri ženskah kot tajnih sodelavkah: da nimajo dovolj strokovne izobrazbe; da so bolj sumljive od moških tajnih sodelavcev in da ne morejo kontrolirati svojih čustev. Pinto je mnenja, da bi se ženske, kot tajne sodelavke lahko uporabile izključno za zapeljevanje ljudi na višjih položajih, in dr... da bi od njih pridobivale informacije.

Nekateri strokovnjaki pripisujejo ženskam njihovo ženstvenost kot negativno lastnost, kar pa ni zadosten razlog, da se jih ne bi zaposlovalo v obveščevalnih službah. Ženske vseh starosti, slojev, veščin in kvalifikacij so si namreč nezadržno utirale pot skozi delo tajnega sodelovanja in veliko doprinesle obveščevalnim službam. Kljub vsem negativnim pripombam, ki so jih bile deležne kot tajne sodelavke, je njihova prednost, da imajo večjo intuicijo, so bolj zvite in prej opazijo malenkosti na katere možki včasih niso pozorni, kar pa je v tem poslu večinoma odločna poteza.

Kljub kritiki Oresta Pinta, smo lahko priča, da se tudi ženske lahko povzpnejo po hierarhični lestvici v tej stroki, in da so, vse do danes ostale nezamenjivi del v pomembnejših operacijah, obenem pa tudi so ali vodijo obveščevalne in varnostne službe. Tu imamo predvsem v mislih Stello Rimington iz Združenega obveščevalnega komiteja, generalno svetovalko Elizabeth Rindskopf iz Centralne obveščevalne agencije in Noro Slatkin, izvršno direktorico Centralne obveščevalne agencije v ZDA (Baud, 1998).

Tajne službe se pogosto poslužujejo uslug žensk, v želji, da iz človeka izvabijo kar se da največ in da le ta spregovori (Tadić, 1987: 5). Poglejmo banalni primer ženske kot tajne sodelavke: kdo večinoma zaseda najvišje vodilne položaje v svetu? Omenimo samo nekaj mož na vodilnih položajih: Obama Barack, Putin Vladimir, Pahor Borut, Medvedjev Dimitrij, Barroso Jose Manuel, Tadić Boris, Berlusconi Silvio, Sarkozy Nicolas, Petrič Ernest, Selan Sebastjan, Türk Danilo, Janko Zoran, Škrabec Janez, Verbič Dušan,...

V večini primerov so to moški, zaradi česar je ženska v prednosti, saj se veliko lažje infiltrira kot tajna sodelavka in s tem pridobi vpogled v podatke, ki omogočajo razkritje., naj si bo to poklic tajnice ali čisto depriviligiran poklic čistilke, kjer pozabimo, da ima le ta dostop do veliko večje baze podatkov in informacij.

Moški: agresiven, dominanten, neodvisen, manj občutljiv in ranljiv, odločen in nečustven. Mar res? Zaradi šibkosti moškega v smislu hitrejšega podleganja čarom, ki jih lahko uporabi ženska za dosego svojega cilja, so padle marsikatero maske in zgodila se je marsikatera afera.

Ženska: odvisna, sugestibilna, mila, nežna, željna varnosti in nepustolovska. In cilj je dosežen. Pri odgovoru na vprašanje, ali je za tajno sodelovanje primernejši moški ali ženska, smo tako naleteli na različne poglede in mnenja. Menimo, da so ženske lahko prav tako dobre tajne sodelavke kakor tudi moški. Pri tem lahko ovržemo argumente, ki jih navajajo nekateri avtorji - da so ženske preveč čustvene in se dokaj hitro lahko zaljubijo v svojega nadrejenega ali človeka za katerim vohunijo, da se hitro dolgočasijo, da ne morejo prenesti večjih naporov (provokacija, zasliševanje, mučenje).

Zarnik Horvat (2010) ob tem pravi: »Odstreti to stereotipno razmišljanje o moških in ženskah pomeni, da se zazremo vase in v nasprotni spol brez predsodkov, saj smo vsi vse: včasih čustveni, včasih razumski, preudarni. To imamo v sebi, globoko v svoji biti, ki je globlja od stereotipnega razmišljanja, ki ga narekuje neka kultura«.

Prepričanje, da ženske ne morejo delati z agenti, jih angažirati, voditi, vzpostaviti stike z muslimani, delati na področju terorizma ali sodelovati z vojsko in s policijo, so le nekateri predsodki s katerimi se je srečala Rimingtonova in jih tudi ovrgla (Rimington, 2001).

Eden izmed očitkov ženski je, da ne more biti tajna sodelavka, ker ima družino, ki ji jo lahko ugrabijo in s tem ogrozijo njeno tajno delovanje. Je pri moškemu kaj drugače? Mar tudi on nima sina, hčere? Potemtakem bi vsi tajni sodelavci morali biti samski in brez družine (tudi brez staršev, bratov/sester, ...).

Videti je, da avtorji posplošujejo karakterne lastnosti žensk in jih obenem pripisujejo tajnim sodelavkam, tu pa nastane problem znanstvene obravnave, saj je potrebno vzeti na znanje, da se zaradi narave dela, ne sme in ne more objaviti in podati natančnega števila žensk, ki delujejo kot tajne sodelavke, prav tako ne poznamo njihovih dejanskih psiholoških karakteristik in sposobnosti, torej ne moremo imeti verodostojnih podatkov o njihovi uspešnosti, o njihovem delu, ...

Na tem mestu se sprašujemo, kako lahko nekdo "napiše račun brez krčmarja"? Ali so jih ti isti avtorji videli, prešteli, spoznali oziroma imeli možnost oceniti njihove psihološke karakteristike? Mar res vedo kakšne so tajne sodelavke, ki delujejo v SOVA, CIA, MOSAD? Kje so ankete, podatki, rezultati? Delnih neresnic in špekulacij ne potrebujemo, prav tako pa za te neznanstvene in neprofesionalne špekulacije ni opravičila.

Kljub evolucijskemu poslanstvu, ki ga imajo ženske, omenimo, da voditelja Libije Omarja Moamerja el Gadafija varujejo ženske. Fiziološkim omejitvam navkljub, pa je njihovo razmišljanje enostransko v nekaterih pogledih nevarno.

Njihove delne neresnice v nas porajajo vprašanje njihove ocene, ki je pavšalna, nestrokovna, za njo ni znanstvene razlage, ob enem pa je tudi diskriminatorna.

Ženska z leti pridobiva na karakterju, je bolj močna. Ta mnenja avtorjev so lahko narejena samo na manjšem delu razkritih vohunk (večina je še zmeraj skrita, nepoznana), kar je pa še zmeraj premalo za posploševanje. Večino jih odkrijejo zaradi mošk in ne zaradi njih samih. Moški so veliko bolj odkriti, preko njih pa odkrijejo tudi ženske.

6 Zaključek

Marsikatera ženska je v preteklosti in tudi danes že posegla po najvišjih položajih v raznih obveščevalnih službah, kljub temu so zaradi enostranskega razmišljanja še zmeraj marginalizirane in v depriviligiranem položaju, kar je med drugim tudi posledica vrednostnega sistema, ki se napaja iz močne kulturološke-zgodovinske ukoreninjenosti. Te ženske so zgodovino zaznamovale s svojo karizmo in načinom vladanja, s tem pa so tudi odprle vrata ostalim.

Kakorkoli, ženske, moški, čustva...vsi jih imamo, vsi želimo biti uspešni, vsi delamo to kar nas veseli. In zato menimo, da ženska, kot tajna sodelavka, kljub vsej svoji čustvenosti, nežnosti itd., ne bo tvegala nekaj kar ima rada, za nekaj kar ve, da ne bo obstalo. Kakor ženska, tudi moški se lahko prej ali slej »zlomi« in pokaže čustva, saj stereotipi, ki naj bi veljali, da pravi moški ne pokažejo čustva, so že zdavnaj odšli v pozabo.

Lahko bi rekli, da za moške velja, da so razumski, znajo logično razmišljati in analizirati stvari, to velja tudi za ženske. Tudi ženske znamo razumsko in logično razmišljati, smo lahko analitične, preračunljive in z nogami na tleh. Tiste ženske, ki so se odločile za to profesijo, so na svoje delo ponosne, vendar se zavedajo, da v njihovem svetu danes žal še dominirajo moški.

Ker nikoli ne bomo vedeli natančnih podatkov o zaposlenosti žensk ali moških kot tajnih agentov, bodo ta ugibanja ostala, ugibanja o tem, kdo pa je bolj primeren, pa smo želeli prikazati v tem članku, kjer smo nekako primerjali psihološko stran ženske in moškega. Po tem bi lahko sklepali, da ni odvisno od spola kdo bo deloval kot tajni sodelavec, ampak od samega posameznika oz. posameznice, oz. od njegove, njene osebnostne rasti in psihološke strukture.

Na koncu lahko le dodamo: »Kada žena upotrebi svojo lepoto i lukavstvo, padaju i najjače građevine« (Konfucij). Torej: »Ko ženska uporabi svojo lepoto in pretkanost, takrat padejo vse maske.«

7 Literatura

Alpert, I. L. (2010). Russian spy babe's hot affair: Anna Chapman was kinky and 'great in bed,' says ex husband Alex. *Nydailynews.com*. Članek je dobljen 10.4.2011 na http://www.nydailynews.com/ny_local/2010/07/05/2010-07-05_kinky_spy_anna_was_great_in_bed_sez_her_ex_sizzling_days_of_whips__clamps.html

Avsec, A. (2002). Stereotipi o moških in ženskih osebnostnih lastnostih. Psihološka obzorja 11(2) Pridobljeno 31.03.2011 na <http://psy.ff.uni-lj.si/iGuests/Obzorja/Vsebina1/Vol11-2/avsec.pdf>

Baud, J. (1998). *Encyclopedie du Renseignement et des Services Secrets*. Paris: Lavauzelle.

- Kegley, L.M. (2004). Women in the CIA: Problems and prospects. *Virginia.edu*. Pridobljeno 31.03.2011 na http://www.virginia.edu/topnews/07_26_2004/mcr_spy.html
- K.S. (2011). Anna Chapman: Od neuspešne vohunke do politične in TV-zvezdnice. *Rtvslo.si*. Pridobljeno 22.5.2011 na <http://www.rtvsl.si/svet/anna-chapman-od-neuspesne-vohunke-do-politice-in-tv-zvezdnice/254015>
- Musek, J. (1993). *Osebnost in vrednote*. Ljubljana: EDUCY d.o.o.
- Noe, D. (2011). Mata Hari. *Trutv.com*. Pridobljeno 01.04.2011 na http://www.trutv.com/library/crime/terrorists_spies/spies/hari/8.html
- Purg, A. (2002). *Primerjalni obveščevalni sistemi*. Ljubljana: Visoko policijsko-varnostna šola.
- Rebić, Đ. (1984). *Žene špijuni*. Zagreb: Centar za informacije i publicitet.
- Rimington, S. (2001). *The Autobiography of the former director - general of MI5*. London: Hutchinson.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. (2005). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Šaponja, V. (1999). *Taktika dela obveščevalnovarnostnih služb*. Ljubljana: Visoko policijsko-varnostna šola.
- Tadić, A. (1987). *Opasan šarm: najpoznatije špijunke sveta*. Beograd: Filip Višnjić.
- Terman, L. M. in Miles, C.C. (1936). *Sex and Personality: Studies in Masculinity and Femininity*. New York: McGraw-Hill.
- Zakon o Slovenski obveščevalno-varnostni agenciji. (2006). *Uradni list RS*, (81).
- Zarnik Horvat, A. (2010). Ženske čutijo, moški mislijo. *Aktivni.si*. Članek je dobljen 31.03.2011 na <http://www.aktivni.si/psihologija/zenske-cutijo-moski-mislijo/>